

ХУДОЖНІЙ ДОСВІД ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312–6809.2019.28.165836>

УДК 821.111.09Барнс

АНГЛІЙСЬКІ ОСТРОВИ ДЖУЛІАНА БАРНСА ЯК ГЕТЕРОТОПІЇ

Олена Анненкова, д-р філол. наук, проф.

*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
aes.kyiv@gmail.com*

У статті крізь призму фуколтінського поняття «гетеротопія» розглядається роман англійського письменника Дж. Барнса «Англія, Англія»; враховується складність і неоднозначність функціонування цього концепту в царині літературознавчої науки і простежується, як основні ознаки фуколтінського концепту працюють та розкриваються в художньому світі роману Дж. Барнса, де представлені образи двох островів, що функціонують за законами гетеротопічних просторів.

Ключові слова: гетеротопія, гетеротопічний простір, острів, утопія, анти-утопія.

Останніми десятиліттями постнекласична епоха додала до свого значного арсеналу «поворотів», онтологічного, культурного, лінгвістичного, антропологічного, ще й поворот «просторовий», ініціатором якого став М. Фуко. У 1967 р. мислитель виступив з доповіддю для архітекторів, яка, що добре відомо, оформилась у текст, опублікований з його дозволу лише у 1984 р. під назвою «Інші простори». У цій лекції він вжив термін «гетеротопія», запозичений ним з природничих наук, зазначивши, що сучасну епоху слід називати скоріше «епохою простору» [4, 191]. Він пояснив, що це не є запереченням часу, а є артикуляцією того, що природа простору змінилась, і тепер він репрезентується як «форма відношеньмісцерозташування, місцезнаходження» [4, 193], як «множинність відношень, що визначають місцезнаходження» [4, 195]. Більшість сучасних дослідників констатують, що сам Фуко не надав належних пояснень цьому терміну, «не запропонував якогось систематичного способу його вживання» [5, 190] і звертався до нього лише декілька разів. Однак у різноманітних гуманітарних студіях початку ХХІ століття це поняття стало вжи-

ватися доволі часто та у різних, доволі широких інтерпретаціях, що обумовлюється усвідомленням того, що гетеротопії — це не просто «інші місця», а просторові відношення, де відбувається «доленосне перехрещування часу з простором» [4, 192], висвітлене суб'єктивним поглядом людини та пов'язане з «трансформацією суб'єктивності» [2]. Інтерес до цього провокативного концепту не зменшується, і це доводить, що «одна з інтуїцій» філософа [5, 189], його яскрава «наукова метафора» [6, 67] і закладені у ній сильні потенційні смисли [6, 59] виявилися надзвичайно затребуваними сучасною гуманітаристикою. Причиною цього, напевно, є те, що гетеротопії здатні творити у своєму часі «інші простори» для «інших історій», репрезентуючи таким чином «альтернативний образ світу» [6, с. 62] на протигагу усталеному, що вони спроможні акцентувати на складному поєднанні непоєднуваного, нерозривному сполученні зовнішнього та внутрішнього просторів життєдіяльності людини, неупорядкованості або, навпаки, незбагненній упорядкованості речей, слів, місцезнаходжень, що висвітлюють «фрагменти численних можливих порядків» (М. Фуко), які оживають, лише будучи ухопленими суб'єктивним відчуттям і мовою. Врешті-решт, вони висвітлюють «процес переходу класичної культурної свідомості у некласичну» [6, 60], яка дозволяє побачити звичні, добре відомі простори людської щоденності (бібліотеки, музеї, театри, сади, парки, кладовища тощо) в іншому фокусі просторовості, де суміщається несумісне, де (спів)існують нові або відроджуються нові якості старі зв'язки, де все поєднується з іншим і водночас «протирічить всім іншим місцеположенням» [4, 195], і, що є однією з основних рис цього концепту, гетеротопії — це існуючі в реальності місця, це «простір, де ми живемо, <...> простір, в якому саме й розгортається ерозія нашого життя, нашого часу і нашої історії...» [4, 194].

Водночас науковці погоджуються і з тим, що залишається відкритим питання, чи зможуть стати вдалими спроби приборкати неповну прозорість цього до кінця не з'ясованого концепту, що далеко не всі існуючі простори є гетеротопіями (див.: [5, 192]) і що «далеко не про все слід так говорити» [5, 197]. Зокрема, з огляду на існуючу і в літературознавчій науці кризу учені зауважують, що «феномен гетеротопії» має бути адаптований до літературознавства і «пройти перевірку словесно-культурним матеріалом і процесом» [6, 67], що гетеротопії слід співвіднести з усталеним літературознавчим термінологіч-

ним апаратом та інструментарієм літературознавчого дослідження і що для них необхідно знайти адекватні підходи, «методи їх аналізу та інтерпретації», а не лише ті, що задані філософсько-культурологічною сферою знань [6, 68]. З іншого боку, очевидно, що експлікована міждисциплінарність концепту потребує залучення саме сучасного інтегративного наукового підходу, який уможливило аналіз таких складних утворень, якими є гетеротопії. Думається, що продуктивно саме для літературознавців є думка, висловлена у статті Інги Відугіріте «Гетеротопії: світи, кордони, оповідь», яка відкриває збірник, опублікований за результатами Міжнародної наукової конференції, що проходила у Вільнюському університеті у вересні 2013 року. Смісл її полягає у тому, що місцем оприявлення «численних можливих порядків» між словами і речами може бути «текст як місце» [3, 12], літературний текст як завжди «інше місце» щодо всієї решти текстів, як гетеротопія з підвищеною значимістю складних внутрішніх взаємовіддзеркалень і взаємопереплетінь нових зав'язей відношень і смислів.

І літературознавці, долаючи всі застороги, все частіше намагаються увести це поняття в царину літературознавства, про що свідчать міжнародні наукові конференції та симпозиуми, присвячені проблемам гетеротопій. Так, наприклад, вищезгаданий Вільнюський збірник представлений серйозними роботами науковців, які вивчають гетеротопії у сучасному міському фольклорі та літературі (А. Гольденберг), у творах класичної (Е. Шестакова, В. Кривонос, І. Відугіріте) і новітньої російської літератури (К. Сиска і Т. Сабо), в англійських та американських художніх текстах (О. Ананьїна, Е. К. Філімон (E. C. Filimon), К. Казаріно (C. Casarino), Б. Ашкрофт (B. Ashcroft) та багато інших), і це підтверджує очевидність того, що студії гетеротопій стають яскравим вектором сучасних літературознавчих досліджень, підтверджуючи продуктивність використання цього концепту і в сфері літературознавства, адже, якщо, дотримуючись думки М. Фуко, вважати гетеротопії «фактично реалізованими утопіями», «то вони повинні функціонувати у тій самій якості — як літературні практики репрезентації людських світів» [3, 14], тобто, виражені літературознавчі студії гетеротопій не є штучною відповіддю на запити і виклики сучасної постнекласичної науки, а є свідченням, швидше, нешаблонності, інтелігібельності наукового мислення тереакцією на певні художні тексти, в яких актуалізується саме гетеротопічна при-

рода простору (та не лише географічного), що потребує релевантних стратегій аналізу.

Хоча Фуко, дійсно, не запропонував конкретних способів реалізації поняття гетеротопії, тим не менш, він дав йому визначення, яке, відкриваючи можливості для його доволі вільного використання через певну розмитість і метафоричну природу, водночас доповнюється окресленими філософом принаймні шістьма базовими принципами, що можуть виступати достатніми орієнтирами для тих науковців, які наважуються застосувати його у своїх дослідницьких практиках. Думається, що спроба прочитати роман Дж. Барнса «Англія, Англія» в аспекті ідеї гетеротопії диктується інтенцією самого тексту, в якому співіснують та взаємодідаються дві гетеротопії — Острів, створений зусиллями команди підприємця Джека Пітмена як копія Великої Британії, та острів, на якому розташована Стара Добра Англія, а всередині цих гетеротопічних просторів існують ще вузли інших гетеротопічних взаємовідношень: гетеротопії пам'яті, історії, індивідуальної свідомості головної героїні тощо. У статті Д. Сівкова «Утопічний проект у романі Джуліана Барнса «Англія, Англія» цей твір як гетеротопічний простір був розглянутий лише частково та в контексті соціальної антропології, а в рамках нашої статті до барнсівських островів-гетероклітів спробуємо застосувати літературознавчу оптику.

Потракування гетеротопії як «іншого місця» у широкому значенні дозволяє розуміти під цим поняттям взагалі будь-яке місце, адже зазвичай якесь одне місце виступає іншим стосовно другого, тим більше, що сам Фуко категорично ствердив, що у світі немає жодної культури, яка не створювала б гетеротопій [4, 197]. Але серед великої кількості різноманітних форм гетеротопій він виділяє ті, що продукують особливу семантику: вони співвідносяться з іншими місцезональними таким чином, що «призупиняють, нейтралізують або перевертають всю сукупність відносин, які через них позначаються, відображаються або рефлектуються» [4, 197]. Фуколіанські гетеротопії є реальними місцями, які увиразнюються порівнянні з іншими місцями за допомогою властивих їм особливих функцій. З одного боку, гетеротопії можуть формувати ілюзорний простір, який одночасно підкреслює ще більшу ілюзорність реального простору, а з іншого, вони здатні «створювати інший реальний простір, настільки досконалий, настільки ретельно і добре організований, наскільки наш невпорядкований, погано влаштований і заплутаний» [4, 203]. Думається, що ця особли-

ва функція гетеротопій згенерувала важливе твердження мислителя про те, що гетеротопії є «фактично реалізованими утопіями» [4, 196]. Очевидно, що острови, створені вибагливою уявою і фабуляціями Дж. Барнса якнайкраще ілюструють ці тези французького філософа, що складають перший та шостий принципи фуколтіанських гетеротопічних просторів, хоча острівна історія англійця актуалізує й всі інші засади, на яких базується ідея гетеротопій Фуко.

Взагалі феномен острова є надзвичайно вагомим для європейської культури та англійської літератури зокрема, щодо якої дослідники вже починають говорити про існування в ній специфічного «острівного тексту» (А. Ло, С. Басснет, Л. Морська). У контексті проблеми національної ідентичності саме острівне положення Великої Британії, розташованої на однойменному великому острові, визначає її ментальність та моделює її поведінку на міжнародній арені. Острів — це територія можливостей і випробувань, відмежована від решти суші великою водою та відповідно обмежена у своїх стосунках із зовнішнім світом, це простір свободи, який містить потужні потенції для уяви і фантазій та випромінює амбівалентні смисли, через що є таким вдалим для художньої літератури. Острови одночасно нібито виключаються із загального життя і відображають його, відкриваючи можливість для вивільнення енергій, для розриву із усталеними правилами життя решти світу і свого звичного «я», тому острови є, дійсно, місцями-гетероклітами, що знаходяться «за межами всіх інших місць» [4, 196] та женуть нас за межі самих себе. Для людини потрапляння і перебування на острові є завжди перевіркою своєї природи, яка стає захоплюючим відкриттям нового у собі з непередбачуваними наслідками, це нагода відчутти себе іншим як стосовно самого себе, так і щодо інших людей. Острови — це місця, які можуть набувати різних форм (утопій, антиутопій, дистопій (Т. Мор, Ф. Бекон, Д. Дефо, Дж. Свифт, Р. Л. Стівенсон, О. Хакслі, Дж. Орвелл, В. Голдінг, Дж. Фаулз, А. Мердок, Дж. Барнс та інші)), це місця реальні та віртуальні, а ще й такі, де нашаровуються і перетинаються дійсне і вигадане, можливе і неможливе, сумісне і несумісне, тобто острови — це території експерименту, що оживає в процесі суб'єктивного його бачення внутрішнім зором людини.

Барнсівський острів Вайте існуючим в реальності місцем, вишуканим і напрочуд красивим природним діамантом, що йому людські зусилля додали ще більшого блиску. Він пов'язаний із великим ост-

ровом, на якому розташована Стара Англія, і водночас протистойть йому. Спочатку породжений бурхливою фантазією сера Джека Пітмена, викликаною його непомірними амбіціями та жагою збагачення і влади, він згодом швидко перетворився на симбіоз розважального парку і культурно-національної скарбниці. Ця облаштована та пристосована до потреб туристів з різними інтелектуальними ресурсами та естетичними смаками Англія стала користуватися настільки великим попитом і почала приносити такий високий прибуток, що це стрімко призвело до повного занепаду справжньої Англії. Розважально-туристичний комплекс транснаціональної компанії «Пітко» набув сили мініатюрної держави, яка, з одного боку, повністю відокремилась від свого першоджерела на всіх життєвих рівнях, а з іншого, саме через зіставлення з ним вона усвідомлюється як «інше місце». Так спрацьовує і важливий для розуміння концепції гетеротопії Фуко принцип дзеркала, яке є «місцем без місця» [4, 196], тобто дзеркало «функціонує як гетеротопія» [4, 196]. Обидва острови Барнса існують через взаємовідображення, взаємовіддзеркалення. Так, маючи уявлення про Стару Англію, можна збагнути, що острів Вайт є лише примітивною копією країни з великим історичним минулим і культурою, і, своєю чергою, Англія Стара, знищена імітованою підробкою, моделює процеси, спрямовані на власне відновлення саме у такий спосіб, як це відбувалось на острові Вайт, і так само, як там, вони не призводять до автентичності «англійського», а залишаються тільки симулякром традиційного способу життя англійців.

Утім, на острові Вайт і люди живуть у віртуальній реальності, отримуючи ефект «дзеркала Фуко», яке показує той нереальний простір, що відкривається лише «віртуально» за дзеркальною поверхнею: вони приїжджають сюди для розваг та поверхового, хоча й дуже комфортно-ознайомлення з культурно-історичною спадщиною великої Англії і не засмучуються, швидше, навіть не задумуються через несправжність побаченого. Отже, намагання компанії «Пітко» виправдались: «Ми хочемо, щоб наші Гості відчували себе як у Задзеркаллі. Нехай відчують, що покинули свої колишні світи та увійшли в абсолютно новий, ні на що не схожий і все ж таки дивно знайомий, де все відбувається зовсім не так, як в інших куточках Землі — а нібито у дивному чарівному сні» [1]. А у снах можуть відбуватися небували та неіснуючі в реальності та повсякденності речі — здійснюватися утопії, тому острів Вайт набуває рис гетеротопії як «реалізованої утопії» (М. Фуко).

Зовнішня досконалість і відпрацьована до автоматизму бездоганність послуг («тут, зараз і магія» [1]) формують риси утопічного існування: туристи перебувають на райському острові в оточенні чарівної, підчищеної руками людини природи та підроблених артефактів і символів англійської історії та культури, проводячи час у суцільних розвагах і задоволеннях, а обслуговуючий персонал складається з красивих, здорових і багатих людей, які цілодобово готові продавати гостям добре відрепетировану гостинність. Таке ідеальне життя острова Вайт резонує з пасторальним існуванням Старої Англії у третій частині роману Барнса, яка розірвала зв'язки із усім світом та Євросоюзом так само, як свого часу відвернувся від неї острів Вайт. Там теж нібито відроджується майже автентична країна: люди живуть, не користуючись здобутками сучасної цивілізації, збирають перекази про минулі часи та обробляють землю, природа відновлюється, живність плодиться у лісах, пейзажі набувають первісних кольорів.

Однак утопією це видається лише ззовні: удавані утопії дивляться у дзеркало, та воно відображає їх антиутопічний вигляд, адже в гетеротопічному просторі поєднується непоєднуване. На острові Вайт все підпорядковане жорсткому порядку, хворі та убогі примусово переселені в Стару Англію, гостей і туристів ретельно перевіряють на платоспроможність, а актори підписують суворі контракти, де чітко прописані їх функції та правила гри, яких вони мають беззаперечно дотримуватися, щоб туристи не зіткнулись з грубістю реальності. Антиутопічна природа життєвого устрою на острові увиразнюється і тим, що під гаслом турботи про туристів добірна команда винахідників «Пітко» маніпулює свідомістю як шукачів розваг та легких вражень, так і тих, хто підписався виконувати їх забаганки, і так гетеротопічний матеріальний простір починає взаємодіяти з гетеротопіями індивідуальної пам'яті та душі населення острова. Острівна утопія віддзеркалює антиутопію та руйнується «людським фактором»: «внутрішня динаміка» [1] проекту Джека Пітмена, побудованого на використанні примітивних бажань та спрощеної до банальності системи цінностей сучасної людини, призводить до нівелювання особистості, її самоцінної неповторності, а люди, що живуть серед симулякрів та продукують сумнівні копії малодостовірних оригіналів, не спроможні далі грати свої ролі, тяжіючи до справжності: чи то вони зростаються зі своєю маскою та починають жити її не стільки відшліфованим і сфальсифікованим, скільки натуральним життям (доктор Семюел

Джонсон, Робін Гуд зі своєю командою веселих друзів), чи то вони прагнуть її позбутися (Нелл Гвін).

Однак, як вже було сказано, пасторальність і Старої Англії неідеальна, тому що вона є цілком сконструйованою, штучною, її автентичність є сумнівною, адже досягнути її, відновивши національну ідентичність, люди намагаються так само, як вигадлива команда «Пітко»: підтасовуючи та змішуючи факти, вигадуючи вже життєву історію не Нелл Гвін, а Едні Галлей та не замислюючись над тим, чи є створений ними життєвий устрій справжнім, чи їх національна автентичність є гетеротопічним простором їхньої свідомості. З огляду на весь інший цивілізаційний світ відроджена нібито в первозданному вигляді «Anglia» являє собою занепале, відстале місце, де американці видають себе за справжніх англійців та розповідають, нараз вигадуючи, нібито власне англійські історії, і вчитель історії Малін фіксує завідомо несправжні міфи та легенди, де місцеві мешканці танцюють вже не англійський танок, а якийсь гібрид кубинського з англійським, влаштовуючи маскарад «англійськості». Таким чином, жоден з островів не є справжнім, вони функціонують як гетеротопії: тут все перевертається, динамічно рухається і змінюється, будується за принципом аналогій, перегукується, відтворюється і водночас спростовується, як, наприклад, Стара Англія трансформувалась у велике патріархальне селище, фальшиві копії якого було у великій кількості розсипано на острові Вайт, щоб приваблювати туристів, але й оновлена та локалізована у часі і місці, вона залишилась девіантною, іншою у порівнянні зі своєю копією, Англією, Англією, та своїм оригінальним минулим.

Острови Барнса виразно артикулюють пов'язані між собою третій і четвертий важливі принципи Фуко, які відповідно торкаються розуміння внутрішньої структурованості гетеротопій, що мають властивість «зіставляти в одному-єдиному місці декілька просторів, декілька місцеположень, які самі по собі несумісні» [4, 200], та їхньої здатності функціонувати в ситуації «абсолютного розриву з їх традиційним часом» [4, 200], тобто гетеротопії зазвичай супроводжуються гетерохроніями. На острові Вайт, як згодом і в Старій Англії, нашаровуються і суміщаються соціально-культурні та естетичні об'єкти, що належать абсолютно різним часам і зовсім різним місцям: там можна побачити в одній місцевості будинок сестер Бронте і Джейн Остін та Біг-Бен, могили Шекспіра та принцеси Діани, глостерширські

сільця і лондонські таксі, Робіна Гуда з веселими друзями і команду «Манчестер-Юнайтед», процес над Оскаром Вайлдом і страту Карла I, зустрітися з доктором Семюелем Джонсоном і Коні Чаттерлей тощо. Відчувається, що на острові часу не існує, він зупинився, і всі ці численні символи «англійськості» мирно співіснують і утворюють «гетеротопії часу, що накопичується до безкінечного часу» [4, 201], стаючи справжнім музеєм, який, власне, і створив на острові підприємлиий сер Джек Пітмен. Складається враження, що Барнс був ретельно ознайомлений із концепцією французького філософа, хоча категорично стверджувати важко, пригадуючи висловлювання письменника щодо наявних в тексті його роману платонічних ідей, про які він сказав, що вони настільки міцно лежать в основі європейської цивілізації, що питання про їх вторинний вплив може мати місце [7, 64]. Варто навести фрагмент з роботи М. Фуко, щоб переконатися, наскільки когерентними є уявлення про сучасний світ різних представників європейської інтелектуальної думки: «ідея створити місце всіх часів, яке саме знаходилося б поза часом та було б невразливим для його уколів, проект організувати свого роду перманентне та безкінечне накопичення часу в навіки застиглому місці — все це притаманне нашій сучасності» [4, 201].

Увиразнюються в романі другий і п'ятий фуколіттанські принципи гетеротопій: острови Барнса відкриті для бажаючих їх відвідати і водночас замкнені, вони чи то вимушено ізольовані від іншого світу, як Стара Англія, чи їх ізольованість диктується стратегіями управління, як острів Вайт, на який можна потрапити лише з дозволу його керівництва. Власне й атмосфера туристичного Вайта, де мандрівники та відпочивальники лише розважаються, також формує девіантну поведінку, не суголосну зі стилем життя решти світу, зокрема Англії, де праця займає значно більше часу, ніж дозвілля. Втім, як зазначав Фуко щодо другого принципу, суспільство по-різному визначає, яким чином має функціонувати гетеротопія, тому на острові Вайт, що є місцем-гетероклітом, турбуються, по-перше, про законність його існування, через що заповзятий підприємець прикладає багато зусиль для того, щоб його острів був визнаний як самостійна держава, незалежна від Великої Британії, а, по-друге, острів відстоює своє право на особливе положення через успішність свого культурного проекту, що набув історичної сили, перебравши на себе добре впізнавані, закарбовані в колективній пам'яті ролі колись могутньої та привабливої країни.

Відомо, що Фуко, розвиваючи ідею гетеротопії, зосереджувався на «зовнішньому просторі» [4, 194], однак «на сьогоднішній день ми вже не можемо мислити зовнішній та внутрішній простір як простори розділені» [3, 13], тому що будь-які сучасні простори є принципово гетерогенними за своєю природою. Ця гетерогенність увиразнюється усвідомості сучасної людини, в її внутрішньому життєвому просторі, який прочитується як шлях особистості до самої себе. Історія Марти Кокрейн є яскравим прикладом того, як гетеротопії островів, на яких вона перебуває, перехрещуються та взаємодіють з множинними гетеротопіями її свідомості, пам'яті, спогадів, пристрастей. На островах розгортається «ерозія» життя Марти, її сценарій, який формується «в межах множинності відношень, що визначають місцеположення» [4, 195] її як суб'єкта. Дж. Фаулзу романі «Маг» проникливо зауважив, що кожна людина — це острів, самотній острів у безмежному життєвому океані різноманітних і непростих людських взаємозв'язків, і героїня Барнса є, як видається, зосередженням багатьох смислів, що насичують концепт острова. Поведінка Марти є девіантною щодо «середнього або необхідної норми» [4, 198], і диктується вона іншим, значно ускладненим у порівнянні з усіма героями роману світосприйняттям і життєвим досвідом, що підштовхує її до пошуку втраченої індивідуальної ідентичності. Народжена на острові, вона пробує будувати своє доросле життя також на островах, які, як місця-гетерокліти, визначають її вибір та вчинки. Марта відкрита світу, в якому вона прагне відшукати себе, і вона без особливих вагань і переживань змінює острови свого перебування, з готовністю приймаючи нові виклики і новий досвід. На кожному з островів, між якими існують стійкі і багатоскладні відношення, на острові Вайт і Старій Англії, Марта намагається крізь гетеротопії власної пам'яті і спогадів та невдалих перехрещень з життєвими просторами близьких і чужих людей повернутися до своїх першоджерел, стати справжньою Мартою, тобто зустрітися зі своєю долею, сприйнявши свою вдачу як невитравну та автентичну даність, з якою слід жити, «подобається вона тобі чи ні» [1]. Повсюди вона веде з собою внутрішній діалог, що допомагає їй проаналізувати власні вчинки, реакції, почуття та спіймати той стан, який подарує їй впевненість і віру в себе, та навіть на острові Вайт, де сконцентровані прояви духовної спустошеності і безглуздість людського існування, Марта серед безкінечного маскараду та імітацій ідентичності, історії, традицій та цінностей все ж таки знаходить

той «інший простір», де і вона відчуває себе іншою («я є інакший») [2]. У занедбаній церкві святого Старвінія (а церкви і собори також можуть функціонувати як місця-гетерокліти), яку ще дивним чином не встигли зіпсувати грандіозні ідеї засновника корпорації «Пітко», скептична та часто цинічна Марта безпосередньо стикається з гетеротопіями власної свідомості, які поступово ведуть її до розуміння того, що насправді означає «бути самою собою» [1], до усвідомлення справжнього смислу її перебування на землі. У такий спосіб Барнс зображує складність екзистенціального переживання і осмислення людиною гетерогенності та неоднозначності власного «я» та життєвих просторів, що моделюють і визначають її місцезнаходження на теренах буття.

Підсумовуючи, можна сказати, що феномен острова як іманентно гетеротопічного простору, відокремленого та протиставленого решті світу місця, в якомуу непередбачуваних і чудернацьких виглядах перетинаються і співіснують різні фрагменти і форми людського існування і просторові конфігурації, містить потенції для поглиблених студій гетеротопій, однак питання, чи кожен зображений в англійській літературі острів є повною гетеротопією, може бути вирішеним лише в процесі подальших наукових розвідок, які видаються необхідними для сучасного літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барнс Дж. Англия, Англия/ Дж. Барнс. — Режим доступу: readli.net/angliya-angliya/. Дата звернення: 15.01.2019.
2. Беззубова О. В. Гетеротопии городского пространства: к истории концепта // Эстетика архитектуры и дизайна: материалы Всерос. науч.-практ. конф. (4–6 октября 2010 г.). Москва: Архитектура-С, 2010. — С. 27–31. Режим доступу: www.culturalnet.ru/main/getfile/1464/. Дата звернення: 5.02.2018.
3. Гетеротопии: Миры, границы, повествование: сборник научных статей. — 2015. — Вильнюс : Издательство Вильнюсского университета, 2015. — № 57 (5). — 416 с.
4. Фуко М. Другие пространства // Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью. Ч. 3. / пер. с франц. Б. М. Скуратова; под общ. ред. В. П. Большакова. — М.: Практис, 2006. — 320 с. — С. 191–204.
5. Харламов Н. Гетеротопии: странные места в городских пространствах постгражданского общества // Журнальный клуб Интелрос «Синий ди-

- ван», 2010. — № 15. — С. 189–197. Режим доступу: www.intelros.ru/pdf/siniy_divan/15/15.pdf. Дата звернення: 1.02.2018.
6. Шестакова Э. Г. Гетеротопия — рабочее понятие современной гуманитаристики: литературоведческий аспект // Критика и семиотика. Институт филологии СО РАН. — 2014. — № 1. — С. 58–72. — Режим доступу: www.philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_20/cs020shestakova.pdf. Дата звернення: 1.02.2018.
7. Barnes Julian. Do You Consider Yourself a Postmodern Author?: Interviews with Contemporary English Writers. — Münster: LIT Verlag, 1999. — 248 p. — P. 39–66.

АНГЛИЙСКИЕ ОСТРОВА ДЖУЛИАНА БАРНСА КАК ГЕТЕРОТОПИИ

Елена Анненкова, д-р филол. наук, проф.

Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова

В статье сквозь призму фукольтианского понятия «гетеротопия» рассматривается роман английского писателя Дж. Барнса «Англия, Англия»; учитывается сложность и неоднозначность использования этого концепта в современном литературоведении и прослеживается, как основные признаки фукольтианского концепта работают и раскрываются в художественном мире романа Дж. Барнса, в котором представлены образы двух островов, функционирующих по законам гетеротопных пространств.

Ключевые слова: гетеротопия, гетеротопное пространство, остров, утопия, антиутопия.

JULIAN BARNES' ENGLISH ISLANDS AS HETEROTOPIAS

Elena Annenkova, prof., DrSc (Philology)

National Pedagogical Dragomanov University

In the article J. Barnes' novel «England, England» is considered through the prism of the Foucaultian concept of «heterotopia»; complicity and functioning ambiguity of this concept in the literary studies area is traced and taken under attention, how basic traits of Foucaultian concept work and uncover in the artistic world of Barnes' novel, where presented images of two islands, that function due to heterotopia spaces rules.

During last decades post-nonclassical epoch has added to its significant arsenal of different «turns» also the turns «of space», which initiator was M. Foucault. Implanted into lectures, destined to architects, term «heterotopia», and emphasized on the changes, that occurred with the space nature, philosopher has not given any explanations about occurred changes, what gives possibility to wide treatment and usage in different spheres of humanitarian sciences.

Literati are trying to use this term in their exploring service, pointing out that it requires to an appropriate coordination with existing art creation exploring technics in the

literary studies. At the same time we cannot deny thought about literary text as always «another place», comparing to all other texts, performs as heterotopia with increased significance of internal relative-reflections and relative-interweaving of new connections and meanings, that is why precisely balanced literary studies of heterotopia is the evidence of not stereotyped and intelligibility of scientific thinking and reaction on certain artistic texts, in which space heterotopia nature is actualized (but not only geographical), which demands relevant analytic strategies.

The attempt to read J. Barnes' novel «England, England» in terms of heterotopia idea is dictated by text self-intention, in which two heterotopias — Island, created by powers of Jack Ptimen's team as a copy of Great Britain, and island, on which Good Old England is situated, coexist; and inside these heterotopian spaces also exist nodes of other heterotopian relations: heterotopia of memory, history, main heroes' individual consciousness and so on.

Overall island phenomenon is extremely valued by European culture and English literature especially, in respect which researchers have already started talking about existence inside it specific «island text». Islands, created by Barnes' demanding imagination and fabulations illustrate the best these thesis of French philosopher, that compose basic principles Foucaultian heterotopia spaces. First of all, these islands exist in co-reflections and co-images, as well as people exist there as in the beyond mirror, virtual reality (Foucault's principle of the «mirror»). This way of existence enables execution of utopias and island Wight becomes «realized utopia», this way it demonstrates the second important Foucaultian principle. Thirdly, heterotopias accompany with heterochronies, while on island Wight, as well in Old England, socio-cultural and aesthetic objects overflow and combine and they belong to absolutely different times and places. Also some other Foucaultian principles of heterotopia are exposed in Barnes' novel. Barnes' isles are opened to all visitors and at the same time closed, they are isolated either compelled from the whole world, like Old England, or their isolation is dictated by administration strategies, as island Wight, on which you can get only with the permission from the government. Actually, touristic Wight atmosphere, where travelers and holiday-makers are only having fun, also forms deviant behavior, not corresponding to the lifestyle of the world, especially of England, where work takes much more time than leisure.

We should also take into account heterogeneous nature of person's internal world, that makes it more obvious in his heterotopian consciousness, in his internal life space, that reads as a route of personality to its self. Marta Cochrane's history is a bright example of heterotopias of isles, on which she was, cross over and interact with plural heterotopias of her consciousness, memory, memoirs, passions.

Overall, the phenomenon of island as immanently heterotopian space, separated and opposed to the other world, where in unpredictable and ridiculous looks cross over and coexist different fragments and forms of people's existence and space configurations, contains potentials to deep studies of heterotopias, however the question, whether each island, depicted in the English literature is a complete heterotopia, can it still be decided only during the process of further scientific investigations, that seem to be important for the contemporary literary studies.

Key words: *heterotopia, heterotopian space, island, utopia, anti-utopia.*

REFERENCES

1. Barnes, J. (2019), Angliya, Angliya [England, England]. Available at: <http://readli.net/angliya-angliya/> (access 15.01.2019) [in Russian].
2. Bezzubova, O. V. (2010), Geterotopii gorodskogo prostranstva: k istorii koncep-ta [Heterotopias of urban space: to history of the concept]. Estetika arhitektury I dizajna: Materialy Vseros. nauch.-prakt. konf. Moscow, Arhitektura-S. Pp. 27–31. Available at: www.culturalnet.ru/main/getfile/1464/ (access 5.02.2018) [in Russian].
3. Geterotopii: Miry, granicy, povestvovanie, (2015), [Heterotopias: worlds, borders, narrative]. Sborniknauchnyhstatej. № 57 (5). Vil'njus, Vil'njusskijuniversitet Publ., 416 p. [in Russian]
4. Foucault, M. (2006), Drugie prostranstva [Others spaces]. Intellektualy i vlast': izbrannye politicheskie statji, vystuplenija i interv'ju. Translated by B. M. Skuratov. Moscow, Praxis. Ch. 3, pp. 191–204 [in Russian].
5. Harlamov, N. (2010), Geterotopii: strannye mesta v gorodskikh prostranstvakh postgrazhdanskogo obshhestva [Heterotopias: strange places in urban spaces of post-civil society]. Zhurnal'nyj klub Intelros «Sinijdivan». № 15. P. 189–197. Available at: www.intelros.ru/pdf/siniy_divan/15/15.pdf. (access 12.01.2019) [in Russian].
6. Shestakova, E. G. (2014), Heterotopia — rabocheje ponjatie sovremennoj gumanitaristiki; literaturovedcheskij aspect [Heterotopia —operating concept of the modern humanities: literary aspect]. Kritika i semiotika. Institut filologii SORAN. Vol. 1. P. 58–72. Available at: www.philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_20/cs020shestakova.pdf. (access 14.01.2019) [in Russian].
7. Barnes, Julian. «Do You Consider Yourself a Postmodern Author?»: Interviews with Contemporary English Writers. LITVerlagM?nster, 1999. 248 p. P. 39–66. [in English].

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2019 р.